

İNANÇ-STATÜ-TARZ ÜÇLEMİNDE OSMANLI KADINLARININ GİYİM-KUŞAM KÜLTÜRÜ VE SOSYAL HAYATTAKİ FONKSİYONELLİĞİ: 17. YÜZYIL EDREMIT ÖRNEĞİ

Abdülmecit MUTAF

Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
e-posta: mutaf@balikesir.edu.tr

Öz

İnsanların giyim ve kuşamlarını şekillendiren ‘inanç’, ‘statü’ ve ‘tarz’ faktörleri 17. yy’da Edremit kadınlarının kıyafetlerinde de etkili olmuştur. Onların ev içindeki veya ev dışındaki giyim-kuşamları ve giysileri üzerine takmış oldukları takı ve ziynet eşyaları da zenginliklerinin bir göstergesi olmuştur. Böylece Edremit kadınları kendilerine has bir “moda” oluşturmuşlardır. Bu giyinme onlara ayrıca bir gizem, özgürlük ve koruma sağlamıştır. Kılık-kıyafet kurallarına uyulmaması ise toplumda ahlaki ve inzibati olumsuzluklara sebep olduğu için devletin tedbir almasına yol açmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, İnanç, Tarz, Edremit, Kadın, Sosyal Hayat.

OTTOMAN WOMAN’S CULTURE OF APPAREL AND ITS FUCTION IN THE SOCIAL LIFE ACCORDNG TO BELIEF, POSITION AND FASHION: CASE OF EDREMIT IN THE 17 TH CENTURY

Abstract

Faith, status and style factors, whichshapingpeople’sclothingandharnesses, effected in Edremit womensdress in 17. Century. Theirclothingandharnesses in homeoroutsidehomeandtheirjewelryandjewelerytowore on theirdresswerealso a sign of theirrichness. So Edremit womenscreatedtheirown “fashion”. Thiswearalsoprovidedthem a mystery, freedomandprotection. Failedtocomplywiththerules of attire-anddress, cause moral anddisciplinarynegation, goverment took measures

Keywords: Cultur, Belief, Position, Edremit, Woman, Social Life.

1. GİRİŞ

Nüfusunun çoğu Müslüman olmakla beraber gayrimüslim toplulukların da yaşadığı Osmanlı coğrafyasındaki kadınlarının kılık-kıyafetleri üzerine muhtelif çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu çalışmalar; sadece giyilen elbiseler ile bunların kumaşları veyahut da giysilerin sahiplerinin ekonomik durumlarını yansıtmaları konularıyla sınırlı kalmıştır. Halbuki, Şer’iyye Sicillerindeki tereke kayıtları Osmanlı kadın gi-

yim-kuşamı hakkında oldukça zengin bilgi sunmaktadır. Ayrıca; kanunnameler, fermanlar gibi arşiv kaynaklarının yanında; 16, 17 ve 18. Yüzyıla ait yabancı gezginlerin seyahatnamelerinden de bilgi almak mümkündür. Ancak, erkek gezginlerin anlattığı kadın kıyafeti tasvirleri Osmanlıdaki ‘namahrem’ anlayışı sebebiyle, ikinci ağızdan anlatımlara dayandığı için eksik kalmaktadır. Bu tür eserlerin içerisinde kadınlarla bizzat görüşen Lady Montegu’yu ayrı bir yere koymak gerekmektedir¹. Yine minyatürlü yazma eserler de konu ile ilgili başka önemli bir kaynak olarak görülmelidir. Özellikle de uzun yıllar İstanbul’da yaşamış olan Hollandalı ressam Jean-Baptiste Vanmour’un 1714’te Paris’te yayımlanan ve Lale Devri Osmanlı erkek-kadın kıyafetleri çizimlerinden oluşan eseri² görsel olması sebebiyle ayrı bir değer taşımaktadır.

Bu makalede; şer’i kanun ve devletin resmi kıyafet kuralları sınırlamalarına uymak şartıyla kadınların kendi zevk ve kabiliyetleriyle bir giyinme kültürü ortaya koyup-koyamadıkları; inanç temelli ‘örtünme’ emrine uymada toplumun ne kadar itaatkar olduğu; bu durumun takipçisi olan devletin –ceza ve teşvik olarak- tutumunun ne olduğu; dinin örtünme emrinden amaçlanan ahlaki faydanın elde edilip-edilmediği ve buna bağlı olarak örtünme sayesinde kadınların –cinsel tacize uğrayıp-uğramama gibi- kazanımları olup-olmadığı; devletin de bu sayede toplumsal huzuru ve ahlaki düzeni sağlayıp-sağlayamadığı gibi sorulara cevaplar aranacaktır. Bunun için de 17. Yüzyılda Edremit kazası örnek alınmıştır.

2. ÖRTÜNME VE GEREKÇELERİ

Doğar doğmaz ‘örtünme’ye ihtiyaç duyan bir varlık olan insan; hayatını sürdürebilmek için -asgari de olsa- giyinmek zorundadır. Ancak giyinmek; insanların temel ihtiyacı olmasının ötesinde de bazı anlamlar kazanmıştır. Bundan dolayı giyinmek,-şekli ve ölçüsü farklı da olsa- insanlık tarihi boyunca, bazı küçük istisnalar dışında evrensel bir uygulama olagelmıştır. Dünyanın farklı bölgelerindeki insanların yaşadıkları çevre, onların giyimlerindeki en temel faktör olmuş ve bu faktörün etkisiyle de her topluma ait, ya vücutlarının tamamını örttükleri veya en azından belli bölgelerini kapattıkları bir ‘giyim kültürü’ ortaya çıkmıştır. Bu kültürlerde örtünmenin asgari ölçüsünün ‘edep yerlerini gizlemek anlayışı’ olduğu görülmektedir. Ancak insanlar, bu asgari örtünme zorunluluğuna artı anlamlar kazandırarak ‘giyinme’yi kendi zeka ve zevkleri doğrultusunda bir kültüre hatta medeniyete dönüştürmeyi başarmışlardır.

1 LadyMontegu, *Türkiye Mektupları 1717-1718* (Çev., Aysel Kurutuoğlu), İstanbul 1973.

2 Lale Devri Ressamı Van Mour’un Çizimleriyle Osmanlılar Kıyafet Albümü (Hazırlayan Sinan Ceco), İBB Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2013.

Osmanlı coğrafyasında yaşayan farklı toplulukların giyim kültürünün oluşmasında bazı faktörler bağlayıcı ve sınırlayıcı olmuştur. Bunların başında da ‘din faktörü’ gelmektedir. Osmanlı toplumunda hakim unsur olan ve makalemizin de konusunu oluşturan Müslüman nüfusun mensubu bulunduğu İslam dini, inananlarının giyim ve kuşamlarında uyulması gereken ve aynı zamanda onların kıyafetlerini düzenleyen bazı emirler vazetmiştir. Kur’an-ı Kerim’deki Nur suresinin 30. ayeti;

*“Mümin erkeklere bakışlarını kısımlarını ve edep yerlerini açmaktan ve zinadan korunmalarını söyle...”*³

ifadesiyle, önce erkekleri karşı cinsi bakışlarıyla rahatsız etmemeleri hususunda uyardıktan sonra asgari örtünme ölçüsünü belirterek onları gayr-ı meşru ilişkiden men etmiştir. Hemen devamındaki ayette ise;

*“Mümin kadınlara da bakışmalarını kısımlarını ve edep yerlerini günahattan korumalarını söyle, Yine söyle ki görünen kısımları müstesna olmak üzere zîynetlerini teşhir etmesinler. Başörtülerini yakalarının üzerine örtsünler.”*⁴

ifadesinde –erkeklerde olduğu gibi- kadınların da karşı cinsle gayr-ı meşru niyetle bakmamalarını tenbihleyip zîynetlerini namahremlere göstermemeleri emredilmiştir. Ayetteki ‘zîynet’ten kasıt, kadınların vücutlarının her tarafı olup; zîynet ve güzelliğin hakkı da meydana çıkarılmasını kendi sahiplerine tahsis edip başkalarından gizlemektir⁵. Bundan dolayı da kadınların, dini literatürde ‘tesettür’ olarak ifade edilen örtünme ölçülerine uymaları dini bir zorunluluktur. Tesettür ise, ‘kadınların el-yüz ve ayaklar dışındaki her yerinin örtülmesi’ olarak tarif edilmiştir. Tesettürdeki bu sınırlama, kadınların sadece evlenebilecekleri kişiler (*namahrem*) için geçerli olup kocası, evlenmesi yasak olan (*mahrem*) baba-ağabey-amca vs gibi kişiler ve hemcinsleri için değildir⁶.

Ahzab suresinin 59. ayetinde ise;

“Ey Peygamber! Eşlerine, kızlarına ve müminlerin hanımlarına söyle, cılbâblarına bürünsünler. Bu, tanınmalarını ve eza görmemelerini sağlamaya daha uygundur”

denilerek örtünmenin kişisel ve toplumsal gerekçesi açıkça ifade edilmiştir⁷. Dolayısıyla tesettürden kastedilenin, ‘birbirlerine namahrem olan kişileri gayr-ı meşru bir davranışa götürebilecek yolların kesilmesi’ ve ‘kadınların da art niyetlerden korunmasının sağlanması’ olduğu anlaşılmaktadır. Kısacası bu, İslam dini faktörünün

3 Suat Yıldırım, *Kur’an-ı Hakim ve Açıklamalı Meali*, İstanbul 1998, s. 352.

4 Suat Yıldırım, *Kur’an-ı Hakim ve Açıklamalı Meali*, s. 352.

5 Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, İstanbul ts., IV, 14.

6 Vehbe Zuhayli, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, İstanbul 1990, I, 458.

7 Bkz. H. Yunus Apaydın, “Tesettür”, *DİA*, İstanbul 2011, XI, 538-543.

Müslüman kadınlar⁸ için belirlediği “sokak kıyafeti” demektir. Müslüman kadınların inançları gereği olmanın yanında, devletin de hukuk sistemi olarak İslam hukukunu referans almış olması nedeniyle⁹ Osmanlıda da kadınlar bu dini emre riayet etmekteydiler,

Osmanlı’da giyim kuşamda belirleyici diğer bir faktör ise ‘statü’dür. Kişilerin toplumsal statülerini ve kimliklerini açıkça göstermek üzere devletin koymuş olduğu kıyafet kurallarıdır. Osmanlı’da resmi görevliler ve sivil kişilerin gündelik hayatlarında giydikleri kılık kıyafetler; şekil, renk ve model olarak Müslüman-gayrimüslim, yöneten-yönetilen, kadın ve erkek gibi ayrımlar dikkate alınarak belli kural ve uygulamalara tabi olmuştur¹⁰.

Bu kurallara göre -mesela- Kalemîye, İlmiye veya Askeriye sınıfından olan görevlilerin her birine ait birbirinden farklı ve onların görevlerini, mevkilerini tanıttıcı kıyafetleri bulunmaktadır. Esnaf tabakasını da buna eklemek mümkündür. Sivil halkta da durum aynı olup; Müslüman olanlar ve olmayanlar devletçe belirlenen ve onları tanımaya yarayacak farklı kıyafetler giyerlerdi.

Açık bir kimlik konumunda olan ve kişinin sınıfının, zümresinin, mesleğinin hatta dininin bilinmesini sağlayan bu kıyafetlerin giyilmesi bir zorunluluktur. Cemaatler kıyafetleri, farklılıklarını gösteren bir araç olarak kullanmış olup bireyler de kıyafetleriyle ait olduğu topluluğu ifade edebilmekteydi. Kıyafet konusunda topluluğun kurallarına uymayanlar tepkilere maruz kalabilmekteydiler.

Tanzimat’a kadar sadece erkekler devlet görevlisi olabildikleri için, resmi kıyafet konusu da yalnızca onları ilgilendirmektedir. Kıyafetin şeklini hatta rengini etkileyen ‘statü’ faktörünün kadınları ilgilendiren yönü, onların mensup oldukları dinle ilgili olup şöyledir: Osmanlı coğrafyasındaki ‘millet sistemi’ni oluşturan üç dinin mensubu olan topluluklar kendilerine has kıyafetler giymek zorundadırlar. Bir hristiyanın veya yahudinin nasıl giyineceği devletçe belirtilmiş olup bir Müslüman

8 Bu makaleye esas teşkil eden tereke kayıtları sadece Müslüman kadınlara aittir. Gayr-i Müslimler, kendi dinlerine göre miras paylaşabildikleri için onlara ait tereke kayıtları Edremit Şer’iyye Sicillerde bulunmadığından dolayı konumuz dışındadır.

9 Osmanlı hukuk sistemi ve İslam hukukunu referans alması hakkında geniş bilgi için bakınız: Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul 1995.

10 Osmanlıda kılık-kıyafet hakkında geniş bilgi için bakınız: Namık Sinan Turan, “16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Sonuna-Dek Osmanlı Devleti’nde Gayri Müslimlerin Kılık Kıyafetlerine Dair Düzenlemeler”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 60-4, 240-267. Fethi Yılmaz, “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Giyim Kuşamlarını Düzenleyen Kanunlar,” *Ayakakabı Kitabı* (Ed. Emine Gürsoy Naskali), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003, 201-209. Necdet Saka-oğlu, “Osmanlı Giyim Kuşamı ve Elbise-i Osmaniye,” *Tarih ve Toplum*, 8/47: 36-41. İPŞİRLİ, Mehmet “Osmanlı’da Mensubiyet ve Kıyafetler,” *Osmanlı Devleti’nde Din ve Vicdan Hürriyeti* (Ed. Azmi Özcan, Ensar Yayınları, İstanbul 2000, s. 168-169. Yavuz Ercan, *Osmanlı Yönetiminde Gayri Müslimler: Kuruluştan Tanzimat’a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları* Turhan Kitabevi, Ankara 2001; Yavuz Ercan, “Osmanlı İmparatorluğunda Gayri Müslimlerin Giyim, Mesken ve Davranış Hukuku,” *OTAM*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1990, I/I: 117-125. Nicole Von Os “Milli Kıyafet: Müslüman Osmanlı Kadını ve Kıyafetinin Milliyeti” (Çev. Bülent Kenay) *Türkler*, Ankara 2002, XIV, 134 (133-145).

gibi giyinemezlerdi. Dolayısıyla kıyafetine bakıp kişilerin dini kimliğini de anlamak mümkündür.

Devlet zaman zaman bu kıyafetlerle ilgili olarak –özellikle de gayrimüslim teb’aya yönelik- hatırlatıcı ve uyarıcı emirler yayınlamıştır. Bunların bir örneği, Karesi Sancağı’nın da içinde bulunduğu coğrafyaya yönelik bir ferman olup, gayrimüslimlerin Müslümanlara benzememeleri için giyemeyecekleri kıyafetler belirtilmiştir. Buna göre hristiyanların Müslümanlar tarzında ve libasında gezmemeleri, erkeklerin kırmızı barata, arakçın ve seyidlere ait olan yeşil esbaba ilikli pabuç giymemeleri; ucu boyalı sarık saramayacakları; kadınların da keza kanuna aykırı olarak yeşil kaftan giyemeyecekleri emredilmiştir¹¹.

Bu iki faktör dışında ‘örf-adet ve gelenekler’ ile çevrenin fiziki ve iklimsel şartları da kıyafetin şekillenmesinde etken olsa da bunlar iki temel faktöre zıt olamayacağı gibi, bölgesel özellikler taşıdıkları için konumuz dışındadır.

Osmanlı toplumundaki kadınlar, -sınırlayıcı ve belirleyici bu iki faktöre aykırı olmamak şartıyla- kıyafetlerine kendi ‘zevk, zeka ve kabiliyet’lerini üçüncü bir faktör olarak katmayı başarmışlar ve Osmanlı kadın giyim-kuşam kültürünü meydana çıkarmışlardır. Bunun tabii bir sonucu olarak da -ekonomik gücün de artmasıyla- zaman içerisinde, kentlerde ve de varlıklı köylerde ortak modalar oluşmuştur¹².

Edremit kadınlarının, ekonomik güçlerinin yüksek olmasının yanında giyim-kuşama da oldukça düşkün oldukları, kazada kumaş ve hazır giyim mağazalarının bulunmasının yanında; ayrıca pazara da benzer esnafın gelip tezgah açmasından anlaşılmaktadır¹³. Edremit’te¹⁴ ekonomik refah düzeyi yüksek olan kadınlar da kendilerine has bir moda oluşturmuşlardır. Hatta ekonomik durumu oldukça iyi olduğu anlaşılan dört köydeki (Havran-ı Kebir –Kadıköy-Çoruk ve Zeytinli) kadınların giyim-kuşam ve takıları Edremit kadınlarından hiç de geri değildir¹⁵.

11M. Kamil Su. *XVII ve XVIII inci Yüzyıllarda Balıkesir Şehir Hayatı*, İstanbul 1937, s. 93 vd.

12 İlbeyi Özer, “Osmanlıdan Cumhuriyete Sosyal Yaşam” *Türkler*, Ankara 2002, XIV, 156.

13 Edremit Şer’iyye Sicili No 1218, s. 38, Belge no 1, (Evahir-i Safer. 1111). (Bundan sonra EŞS, 1218, s.38-1(Evahir-i Safer. 1111) şeklinde) Hatta Edremit kadınları giyim kuşama çok para harcıyor olmalı ki hazır giyim esnafı işbirliği yaparak kıyafetleri fahiş fiyatla satmaya başlamaları üzerine kazanın ileri gelenleri ve halk topluca bu esnafı kadiya şikayet etmişlerdir.

14 Bu çalışma; 17. yüzyıla ait 1216, 1218, 1220, 1222, 1223 numaralı Edremit Şer’iyye Sicillerindeki 51 adet kadın terekesi esas alınarak hazırlanmıştır.

15 Bu makaleyi hazırlarken kullandığımız Edremit ve köylerindeki kadınlara ait terekeler yekünlerine göre üçe ayrılmıştır: 0-6.000 akçe aralığındakiler ‘fakir’ 6.000-11.000 aralığındakiler orta halli ve 11.000 ve yukarındakiler ise ‘zengin’ olarak kabul edilmiştir. Bu tereke yekünlerinin yanında ayrıca, kadınların sahip oldukları ev- tarla-bahçe-zeytinlik gibi gayr-i menkuller ve inci ağırlıklı takıları da dikkate alınmıştır. Makalede anlatılacak kıyafet ve takılar da ‘zengin’ ve ‘orta halli’ kabul ettiğimiz kadınlara aittir.

3. GİYİNME KÜLTÜRÜ

Yukarıda saydığımız faktörlere kendi zevkini de katarak örtünmeyi giyinmeye dönüştüren kadınların ortaya koyduğu bu ‘tesettür’ kültürünü, kullanış amaçlarına ve yerlerine uygun olarak üç başlık altında tasnif etmek mümkündür: “evdışı kıyafeti” ve “ev kıyafeti” ve “takılar”.

1. *Evdışı Kıyafeti*

Müslüman kadınların namahreme karşı kendilerini saklamayı amaçladıkları bir giyinme tarzı olan sokak giyimi hakkında, 17. yüzyılda bir önceki yüzyıla göre büyük bir farklılık olduğu söylenemez¹⁶. Elde mevcut olan bu bilgilerinde ışığında Osmanlı kadınının sokak kıyafetinin üç parçadan oluştuğu görülmektedir: Dış giyim, başörtüsü ve ayakkabı.

a-Dış Giyim

Kadınların sadece sokağa çıkarken ve ev kıyafetlerinin üstüne giymiş oldukları giysilerdir. Genel özelliği, yüz ve eller dışında tüm vücudu örtecek, ama aynı zamanda hareket etmeyi sağlayacak şekilde olmasıdır. Yöredeki kadınlar bu kıyafeti çocuktan çıkıp genç kızlığa geçmeleriyle birlikte giymeye başlarlar ve bu onun artık tesettüre girmesinin en belirgin göstergesidir.

Edremit’te en çok görülen sokak kıyafeti feracedir. Ferace; önden açık, kadınların vücut hatlarını belli etmeyecek şekilde bedeni ve kolları bol, eteği nerdeyse yere kadar uzun olup yaka kesimi, dönemine göre bazen yuvarlık bazen de V yakalı olurdu¹⁷. Boyundan yukarısını örtmediği için baş, yüz ve boyun yaşmakla örtülürdü¹⁸. 17. yüzyıl feracelerinin yazın hafif ipeklilerden, kışın yünlülerden yapıldığı; kışlık olanların içlerinin –giyenin mevkiini ve ekonomik durumunu gösteren- kürklerle kaplandığı tereke kayıtlarından anlaşılmaktadır¹⁹.

1655 yılında İstanbul’a gelen ve Batı Anadolu şehirlerini gezen Fransız seyyah Jean Tevenot ferace hakkında şunları yazmıştır: “Kadınlar sokağa çıktıklarında ferace giyerler. Sokakta feracelerinin bir tarafı diğer tarafın üstüne gelecek ve önlerini kapatacak şekilde elleriyle tutarlar”²⁰.

Edremit kadınlarının en çok; tek renkli, sade ve vücut hatlarını belli etmeme özelliğinde tok bir kumaş olan çukadan yapılmış²¹ feraceyi tercih ettikleri anlaşılmakta-

16 Sevgi Gürtuna, “Klasik Dönemde Osmanlı Kadınının Giyim Tarzı”, *Türkler*, Ankara 2002, XI, 914.

17 Cemal Kafadar, “Tanzimattan Önce Selçuk ve Osmanlı Toplumunda Kadınlar”, *Çağlar Boyu Anadolu’da Kadın*, İstanbul 1993, s. 256.

18 M Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1983, I, 601.

19 H. Tezcan, “Ferace” *DİA*, İstanbul 1995, XII, 349-350.

20 Jean Tevenot, *Relation d’un Voyage fait en Levant*, Paris 1665, s. 105-108.

21 Çuka, çözgü ve atkısı yün olan havlı düz renkli sade tok kumaş. Kırmızı olanı makbuldür. (Baybars Gülensoy

dır. Bunlar da yeşil, mor ve lacivert renklerdedir. Köylerdeki de yine mor ve yeşil renkli ve menevişli feraceler giymekteydi.

Yabancı seyyahların; kadınların feracenin içine ve bellerinin alt kısımlarına giydiklerinden söz ettikleri genellikle taftadan ve bol şekilde dikilen şalvara²² Edremit'te rastlamıyoruz. Ancak köylerde 'don' adıyla gördüğümüz bu benzer giyecek köy şartlarının bir gereği olsa gerek.

Diğer bir üst giyim ise 'kıvrak'tır. Dışarı çıkılırken giyilen bu giysinin yaka kısmı "V" şeklinde olup göğüs hizasından itibaren yapılan büzgü, bu giysinin aşağıya doğru genişlemesini sağlar. Boyu oldukça uzundur²³. Edremit'te hem köyde hem de şehirde kullanılan kıvrığın en pahalısı yeşil çukadan olanıdır.

Fiyat ve kalitelerinden de anlaşılacağı üzere yörede ferace, daha ziyade misafirlığe gitmek veya çarşıya çıkmak gibi önemli ve özen gösterilen gezmelerde tercih edilirken; kıvrak, -adından da anlaşılacağı üzere- yakın yerlere gitmek ya da yan komşuya geçivermek için kadınların hemen üzerlerine alıverdikleri pratik bir giysidir.

b-Baş Örtüsü

Kadınların saçları görünmeyecek şekilde başlarını örttükları baş giyimi de iki parçadan oluşmaktadır. Saçlarının hemen üstüne taktıkları 'Arakiye' ve başı tamamen örten 'Başörtüsü'.

Arakiye, tiftikten yapılmış ince hafif bir külâhın adıdır. İçine ter toplayıcı olarak 'Arakçin' de giyilebilirdi²⁴. Hem saçları toplayıp görünmesini önlemesi, hem de bunun üstüne örtülen başörtünün de kaymaması için kullanıldığı anlaşılan arakiyeyi günümüzdeki 'bone'ye benzetmek mümkündür. Edremit kadınlarının özellikle de şehirde yaşayanları, normallerinin yanında altın arakiye de kullanırken, köydekiler ise daha çok basit olanı tercih ediyorlardı. Az sayıda da gümüşlü arakiye kullanılmaktaydı.

16 ve 17. yüzyıla ait seyahatname ve yine dönemin kılık-kıyafetini resimleyen minyatürlerde gördüğümüz ve İstanbul kadınlarının yaygın olarak kullandıkları yüksekçe bir başlık olan 'Hotoz'a²⁵ ise Edremit'te rastlamıyoruz.

Başörtüsüne gelince; feracenin tamamlayıcısı olup genellikle bir parçası baştan çeneye diğeri ise çeneden başa doğru bağlanacak şekilde iki parçadan oluşan örtüdür

Türkiye Giyim-Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, Konya 2003, s. 39), Çuka yerli mamül olup Ankara, Tosya, ve Koçhisar'da dokunuyorlardı. (Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul 1983, s. 59).

22 Gürtuna "Klasik Dönemde Osmanlı Kadınının Giyim Tarzı", *Türkeler*, XI, 910.

23 Gülensoy, *Türkiye Giyim-Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 83.

24 Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim-Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Ankara 1967, s. 14. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, 64.

25 Gürtuna "Klasik Dönemde Osmanlı Kadınının Giyim Tarzı", *Türkeler*, XI, 911.

ve omuzları da örtecek şekilde feracenin üstüne sarkıtılarak kullanılırdı²⁶.

Ferace ve yaşmak ikilisinin 16. yüzyılda da kullanılageldiğini; bu yüzyılda Anadolu'ya gelmiş olan Guillaume Postel ve Nicolas de Nicolay gibi batılı gezginlerin, Osmanlı kadınlarının sokak kıyafeti hakkında yazdıkları da bu tarife uymaktadır. Nicolay'ın kitabında yaptığı çizimlere göre de Türk kadınları, üst kısmı bele kadar ilikli, alt kısmı açık bırakılmış bol kesimli feraceler giyer; başlarını ise boynu örtüp omuzlardan aşağıya sarkıtılmış uçları püsküllü yaşmaklarla örtmekteydiler. Yüzlerinde ise peçe bulunmamaktadır²⁷.

Edremit kadınlarının da bu tariflerdeki gibi feracenin üstüne omuzları da örtecek şekilde bir örtü örttükları muhakkaktır. Şehirdeki kadınlar adına 'başbezi' ve 'çember'²⁸ denilen örtüyü kullanırken; köydeki kadınlar daha çok 'dülbent'²⁹ tercih ediyorlardı. Ayrıca, bölgede kullanılan Yemeni'nin fiyatının yüksek olmasından, değerli bir başörtüsü olduğu anlaşılmaktadır³⁰.

c-Ayakkabı

Sokak kıyafetini tamamlayan ayakkabıya Edremit kadınlarına ait tereke kayıtlarında rastlanmamıştır. Ancak bir narh kaydına göre kadınların pabuç (*na'l-i zenne pabuç*) ve çizme³¹ (*na'l-i zenne çizme*) giydikleri anlaşılmaktadır. Bunlardan pabuça 1 para, daha pahalı olan çizmeye ise 12 para takdir edilmiştir³². Osmanlı toplumunda kullanılan ayakkabılarla ilgili genel bilgileri burada da kabul etmek durumundayız³³.

Batılı seyyahların sokak kıyafeti hakkında yazdıklarını 16 ve 17. yüzyıl Osmanlı nakkaşlarının yapmış oldukları minyatürler de doğrulamaktadır. Bu tür eserlerden derlenerek hazırlanan "On Üç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış" adlı kitapta yer alan çizimlerde bunu görmek mümkündür³⁴.

26 Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, 606.

27 Gürtuna "Klasik Dönemde Osmanlı Kadınının Giyim Tarzı", *Türkler*, XI, 910.

28 Çember: Boyun veya alına bağlanan yemeni (Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, Dersaadet, 1317, s. 516).

29 Dülbent: İnce pamuk ipliğinden dokunmuş gayet yumuşak beyaz başörtüsü. (Şemseddin Sami, s. 617).

30 Yemeni: Üzerine el kalıpları ile çiçek şekilli süs motifleri basılmış büyükçe bir değirmi halindeki dülbent bezin adı ki kadınlar tarafından başa bağlanır fırdolayı etrafı da oya dikilerek ayrıca süslenirdi. Düz beyaz yemeniler altın veya gümüş teller altın veya gümüş pullar ile de işlenir süslenirdi. Onlara da "Telli Yemeni-Pullu Yemeni" denilirdi. (Koçu, s. 246). Yemeni: Alaca boyalı üzerine kalıpla renkli çiçek resimleri basılmış ince bez başörtüsü. Yazma çember. (Gülensoy, *Türkiye Giyim-Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 143)

31 Çizme: Ayağı bacak ile beraber örten uzun konçlu ayakkabı. Topuk altına "nalça" vurulur. Ege bölgesi Türkmen çizmesi sarı renktedir. (Gülensoy, *Türkiye Giyim-Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 38)

32 EŞS, 1218, s. 47-1 (Receb.1111).

33 Ayrıca Osmanlı dönemi ayakkabıları için daha geniş bilgi için bakınız: Emine Gürsoy Naskali, *Ayakkabı Kitabı*, İstanbul 2003, s. 209.

34 Söz konusu kitabın 97-104-107-111 ve 115 numaralı minyatürleri de bahsi geçen sokak kıyafetleri ile ilgili bilgileri görsel olarak doğrulamaktadır. (Nureddin Sevin, *On Üç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış*, İstanbul 1973).

2. Ev Kıyafeti

Kadınların ev içerisinde giydikleri entari türü elbiselerin ilk bakışta dikkat çeken en önemli özelliği; dışarıda giydikleri giysilere göre çok daha renkli, süslü ve vücudu saracak şekilde olmasıdır. Ayrıca, elbiselerin kumaşlarında da çeşitlenme olmuş ve parlak renkli ipek, atlas gibi kumaşlar yoğun şekilde kullanılır olmuştur.

Edremit'te en çok rastlanan ev kıyafeti gömlektir. Aslı “gönlek” olan kadın gömlekleri bileklerine kadar uzun olur; ama aslında bu çamaşır bedeninin üst kısmını örter. Altına ise don veya şalvar giyilirdi³⁵. Gömleklik bezler genellikle ya düz beyaz yahut beyaz üzerine kırmızı, sarı, mavi, renklerin uçuk tonları ile ince çubuklu olarak dokunurdu. Kadın veya erkek gömlekleri de “bürümcük”ten³⁶ olur ve “Hilali- Hilali gömlek” diye isim alırdı³⁷.

Edremit'te kullanılan gömlekler; şehirde annabi(?), beyaz, keten ve al dülbent; köylerdeki ise keten, tafta ve kırmızı darayı³⁸ kumaşlardan dikilmekteydi. Bunların en pahalısı kırmızı darayiden yapılandır. Ayak bileklerine kadar uzun olan gömleklerin altına özellikle de köylerde uzun don giyildiği görülmektedir.

Ev kıyafeti olarak kullanılan diğer bir giysi de ‘zıbın’dır. Kadın giyiminde iç çamaşırın üzerine giyilen bir elbise çeşidi olan zıbın, üç etek formunda olup saten türü kumaşlardan yapılırdı. Kolları uzun, boyu ise diz kapağından biraz aşağıya kadardır. Genellikle yeşil veya pembe gibi üçetekle kontrast oluşturacak renkte kumaşlardan yapılırdı³⁹. Eskiden kaftan altına mutlaka zıbın⁴⁰ giyilirdi⁴¹. Edremit'te genellikle darayı kumaştan dikilen zıbın, yeşil renkte; köylerde ise, al ve kırmızı renklerde olurdu.

Bu zıbının üstüne, vücuda tam oturan bir hırka (ya da ceket) ve hırkanın üstüne de beli iyice sıkın, karnın altında kavuşarak vücudu daha güzel gösteren parlak gümüş veya altından değerli taşlarla bezeli bir kemer sarar ki⁴² kadınların ev kıyafetlerindeki zarafetlerini tamamlayan önemli bir aksesuardır. Edremit'te en çok yeşil, kırmızı ve mai renkte mahtem(?) ve gümüş kuşak kullanılmaktaydı. Az sayı-

35 Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, s. 1215.

36 Bürümcük: Bükülmüş ipekten kıvrırcık olarak dokunan çamaşırılık bezlerden biridir. İplik karışığına ‘Hilali’ denir. Kolay eskimeyen bürümcük eskiden en makbul çamaşırılıktır. (Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, 250).

37 Koçu, *Türk Giyim-Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 125.

38 Darayı: Memleketimize İran’dan ithal edilen çeşitli renklerdeki kalın bir eski kumaştır. San kırmızı elvan renklisi de vardır. (Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, 393.)

39 Gülensoy, *Türkiye Giyim-Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 135.

40 Zıbın, bazı araştırmacılar tarafından bugün ‘jupon’ denilen ve elbise altına astar olarak giyilen yardımcı giysi olarak tanımlanmıştır. Ancak, Edremit'te kullanılan zıbınların adedine ve fiyatına bakılacak olursa bunun entari tarzında bir giyecek olduğu anlaşılmaktadır.

41 Koçu, *Türk Giyim-Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 251.

42 Gürtuna, “Klasik Dönemde Osmanlı Kadınının Giyim Tarzı”, *Türkler*, XI, 916.

daki dülbent ve azade kuşaklar ise en ucuz olanlarıdır. Köylerde yaşayan kadınlarda da çok miktarda rastlanan kuşaklar, şehirdekilerle hemen hemen aynı olup farklı olarak fiyatı daha ucuz ketenden yapılmış olanları da vardır.

Diğer bir ev giysisi olan ve yine kıyafeti tamamlayıcı bir aksesuar olarak kullanılan yelek ise, hava alacak şekilde kolsuz ve genellikle önü açık, eteği bele kadar kısa olup mintan üstüne ve ceket, cepken altına giyilen giysidir. Genellikle ipekli kumaştan yapılan yelek, çoğu zaman işlemlerle zarif şekilde süslenirdi⁴³.

Edremit'te köyde kullanılan yelekler hem sayıca az hem de fiyat olarak düşüktür. Sadece şehir kadınlarının tercih ettikleri atlas yeleklerin rengi kırmızıdır ve fiyatı da oldukça yüksektir.

Kadınların en üste giydikleri astarsız uzun kollu uzun etekli önü ucuna kadar açık olup kıymetli kumaşlardan yapılan ve göğüs kısmı altın telli şeritlerle, kordonlarla işli giyecek olan kaftan⁴⁴ise ev kıyafetlerinin tamamlayıcısıdır. İtalyan yazar ve gezgin Pietrodella Valle kaftanı “kadınların gömleğin üzerine giydikleri geniş ve yerlere kadar uzanan en ince kemhadan⁴⁵ yapılmış hırka” diye tarif eder⁴⁶. Topkapı Sarayı'nda bulunan 17. **yüzyılın** ikinci yarısına ait resimlerde ise; “yenleri dirseklerine kadar inen, önü açık ve ibrişim düğmeleri kalçaya kadar olup tek düğmesi ilikli” olarak resmedilmiştir⁴⁷.

Tereke kayıtlarında ev kıyafeti olarak sayıca en fazla kaftana rastlanması, Edremit kadınlarının bu giysiye çok düşkün olduklarını göstermektedir. Bir diğer dikkat çekici husus ise; köy kadınlarının da –her ne kadar fiyatları şehirdekilere göre ucuz da olsa- şehirdekiler kadar kaftana sahip olduklarıdır.

Edremit'te en fazla darayı kumaştan dikilen kaftan kullanılmakta olup, bunlar; al, kırmızı, mor ve mai renktedir. Bundan sonra ise altın ve gümüş tellerle süslü olarak dokunmuş bir kumaş olan kemha kaftan gelmektedir. Darayıye göre oldukça daha pahalı olan bu kaftanlar ise genellikle yeşil ve kırmızı renktedir. Bu ikisi dışında ayrıca alaca⁴⁸ ve boğası⁴⁹ kumaştan da kaftan giyilmektedir. Edremit köylerinde de

43FannyDavis, *Osmanlı Hanımı* (Çev.: Bahar Tırnakçı), İstanbul 2006, s. 208.

44Gülensoy, *Türkiye Giyim-Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 75.

45 Kemha: Altın ve gümüş tellerle nakışlı esvaplık ipekli kumaş (Koçu, s. 153 ve Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, 241.) Kemha: Çözücü ve atkısı ipek üst sıra atkısı altın alaşımli gümüş veya doğrudan doğruya gümüş klaptanla dokunmuş ipekli kumaş. (Gülensoy, *Türkiye Giyim-Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 80).

46 Gürtuna, “Klasik Dönemde Osmanlı Kadınının Giyim Tarzı”, *Türkler*, XI, 915.

47 Gürtuna, “Klasik Dönemde Osmanlı Kadınının Giyim Tarzı”, *Türkler*, XI, 915.

48 Alaca: Umumiyetle kırmızı ve lacivert zemin üzerine sarı çubuklu bir pamuklu kumaştır. İpeklisi de dokunmuştur. İpekli alacalar ise bilhassa Şam'da dokunurdu ve Şam Alacası diye meşhurdu (Koçu, s. 10). (Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, 63). Entari ve şalvar yapımında kullanılan kırmızı zemin üzerinde sarı çubuklar olan pamuklu kumaş. (Gülensoy, *Türkiye Giyim-Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 11) .

49 Boğası: Astarlık seyrek dokunmuş bez. (Koçu, s. 41) ve (Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, .237).

yeşil, kırmızı, mai, al, mor, gök ve beyaz renkte dikilen kaftanların kumaşları da şehirdekilerle aynıdır. Ancak köylerde -ekonomik seviyenin yüksek olmasının da bir göstergesi olarak- atlas kaftan ve inci sıralı kaftan da bulunmaktadır.

Kaftanın kaliteli ve süslü kumaşlardan yapılması, fiyatının da yüksek olması onun ev içerisinde günlük ve sürekli olarak değil; genellikle misafirlğe gidildiğinde, önemli misafirler ağırlandığında, düğünlerde ve özel günlerde kullanılmakta olduğunu akla getirmektedir. Yani bir nevi özel günlerde giyilen tören elbisesidir.

3. Takılar

Kadınların giyim zevklerini tamamlayan diğer önemli bir unsur da takılardır. İtalyan yazar ve gezgin Pietrodella Valle ülkesine yazdığı mektupta “kadınların son derece gösterişli mücevherler taktıklarını vücutlarını bu takılarla süslediklerini” bildirir⁵⁰.

Edremit’te hem merkezde hem de köylerde yaygın bir şekilde kullanılan takılardan altın olanları şunlardır: Zincir, dolamaç, lef (?), nalça, boğmaca⁵¹, bilezik, küpe ve yüzük. Az miktarda gümüş takılar da bulunmaktadır. Anlaşılan altın takı sahibi olmayan kadınlar gümüş takı takmaktan geri kalmıyorlardı. Çoğu yüzük olan gümüş takılar ise küpe, hamayıl, menkuş,⁵² istefan⁵³ ve sorguç⁵⁴tur. İnci takılar da Edremit’te oldukça yaygın olup başlıcaları gerdan ve meftoldür. Bir kadın ise inci tespihe sahiptir.

Giyim ve takıların yanında saçlarını da ihmal etmeyen kadınların saçlarını örüp inci, altın çiçekler, mücevherler ve ipek iğne oyaları ile süsledikleri bilinmektedir⁵⁵. Edremit kadınları ev içerisinde başlarını altın saçbağı⁵⁶, altın zülüflük⁵⁷, inci dizi zülüflük, gümüş saçbağı ve yine gümüş sorguçla süsleyerek giyim-kuşamlarını tamamlamışlardır.

Edremit örneğinde olduğu gibi,⁵⁸ dini ve örfi sınırlar içerisinde ve de kadınların kendi zevk ve becerileri sayesinde ortaya çıkan ‘giyinme’ kültürünün, Osmanlı medeniyetinin bir parçası haline geldiğini söylemek yanlış olmayacağı kanaatindeyiz..

50 Gürtuna, “Klasik Dönemde Osmanlı Kadınının Giyim Tarzı”, *Türkler*, XI, 915.

51 Boğmak: Altınların bir sıra halinde dizilmesiyle meydana gelen gerdanlık-Gelin gerdanlığı (Gülensoy, *Türkiye Giyim-Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 23)

52 Mengüş: Bekarların kulaklarına takılan küpe (Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, s. 1421).

53 İstefan: Üst düzeydeki kadınların kullandığı değerli taşlar ve incilerle süslü çelenk benzeri taç. (Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, s. 102).

54 Sorguç: Başa takılan süs türünden takı. (Gülensoy, *Türkiye Giyim-Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 120)

55 T. Reyhanlı, *İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yı da İstanbul’da Hayat (1582-1599)*, Ankara 1983, s. 73.

56 Saçbağı: Saça takılan madenden süs eşyası. (Gülensoy, *Türkiye Giyim-Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 113)

57 Zülüflük: Kadın feslerinin kulaklar yanına gelen kısmına asılan kulak zülüf ya da zülfe denilen kulak önü saçlarını örten takı. (Mehmet Zeki Kuşoğlu, *Resimli Ansiklopedik Türk Kuyumculuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul1994, s.169).

58 Edremit’in Kazdağları’nda yaşayan bazı Türkmen köyleri halen yukarıda anlatıldığı gibi gayet renkli ve parlak kumaşlardan dikilmiş elbiseler giymekte olup Çarşamba günleri kurulan Edremit pazarında da halen aynı cins elbiselik kumaşlar satılmaktadır.

Çünkü özellikle de Lale devrinden itibaren Jean Vanmour'un eserinde de görüldüğü gibi, bu medeniyetin Avrupa halkı tarafından da bir moda olarak takip edildiği bilinmektedir.

4. TOPLUMSAL HAYATTA ÖRTÜNMENİN FONKSİYONEL ROLÜ

Edremit kadınlarının gündelik hayatta tesettüre riayet etmediklerine, bu hususta takibata uğradıklarına veya cezalandırıldıklarına dair sicillerde bir kayda rastlamadık. Din, aile, çevre, gelenek vb faktörler de böyle bir itaat şurunun oluşmasına katkı sağlamış olabilir. Bunun yanında şer'i ve örfi hukukun yetkilisi olan kadıların da, mahkemeye gelen kadınlardan genellikle sadece 'hatun' sıfatı kullanmalarının yanında; toplumun önde gelen bazı kadınları için 'örtünen ve iffetli olan' anlamında "*Fabru'l-muhadderât*", "*Fabru'l-muhadderât Tâcü'l-mestûrât*", "*Müstakîmül-anîfe*", "*Um-detü'l-mestûrât*"; gibi ayrıcalıklı ifadeler kullanmaları, tüm kadınları bu konuda teşvik ve özendirme olarak algılanabilir⁵⁹. Ayrıca kadınların, tesettürün ruhuna uygun yani iffetli bir hayat sürmeleri; suçsuz oldukları halde –sicillerde bazı örneklerini gördüğümüz gibi- zaman zaman 'zina' ile suçlanmaları durumunda onların lehlerinde bir tezkiye olarak kullanılarak hukuk nazarında temize çıkmalarını da sağlamıştır⁶⁰.

Devlet ise daha ziyade konunun ahlaki boyutuyla; yani taciz, saldırı, zina, fuhuş, tecavüz gibi toplumsal yönüyle ilgilenmiştir. Bununla ilgili hükümler ve yaptırımlar, Fatih Sultan Mehmed devrinden itibaren kanunnamelerde yer almıştır⁶¹. Çünkü her toplumda, her ne kadar kanuni düzenlemeler yapılsa ve de gerekli tedbirler alınsa da bu tür suçların işlenilebileceği muhakkaktır. Subaşı'lar ve kadılar bu tür suçların üzerine gitmişler ve zanlıları soruşturmuş, suçluları ise cezalandırmışlardır⁶².

Burada akla şu soru gelmektedir: Kadınların namuslarını korumayı amaçlayan din kaynaklı tesettür uygulamasından gerçekten olumlu sonuç alınmış mıdır? Tesettüre riayet ettikleri halde kadınlar tecavüz, saldırı, sözlü veya fiili cinsel tacize maruz kalmışlar mıdır? Tesettür onları ne kadar koruyabilmiştir?

Edremit sicillerindeki söz konusu suçlarla ilgili kayıtlardan bu sorunun cevabı hakkında bir fikir sahibi olmak mümkündür. Şöyle ki; 1600-1650 yılları arasına ait

59Abdülmecit Mutaf, *17. Yüzyılda Balıkesir'de Kadınlar*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 202, s. 3.

60 *Taife-i Kıptiyan'dan Kalender'in karısı Zabide'yi Zabıta'dlı kişi tarafından tasarruf edilmiştir' diye suçlaması üzerine durumun soruşturulması sonunda karısının 'iffet ve istikamet' üzere olduğuna halkan şahidliği ve beratına hükmü verildiği*.ESS, 1222, s. 13 b-3 (2. Ca.1065)

61 "Eğer bireğünunavredin öpse yahud dilese yahud yapıyssa kadı ta'zir ura, iki ağaca bir akçe cürm ala" (Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tablilleri*, İstanbul 1990, I, 348.)

62 Örnekler için bakınız; Mutaf, a.g.t. s. 18 ve devamı.

11 adet sicilde⁶³ 26 adet cinsel suç kaydı tespit edilmiştir. Bunlardan yedi tanesi⁶⁴ eşkıyaların ev basması ve dağa kadın kaçırmaları ile ilgili olup o tarihlerde süren Celali isyanlarının çok rastlanan olaylarından ve konumuz ile doğrudan alakalı değildir. 13 tanesi⁶⁵ ise; tarafların kendi rızalarıyla işlenen zina veya fuhuş olaylarıyla ilgili olup bunlarda da bir saldırı veya taciz söz konusu değildir. Altı tanesi ise ev dışında kadınlara cinsel taciz veya saldırı ile ilgili olup şunlardır:

“Temaşalık köyünden Süleyman, karısı Ayşe suya giderken fı’l-i şeni kasdıyla yoluna çıktığından dolayı Mehmed adlı kişiyi şikayet etmiştir. Mehmed’in ise bunu inkar etmesi üzerine Süleyman delilden aciz olduğu için doğruyu söylediğine dair yemin etmiş, ancak konu ile ilgili şahitliklerine müracaat edilen mahalle halkı da Mehmed’in hüsn-i haline şahadet etmişlerdir.”⁶⁶

“Güre köyünde Ümmü’nün, Hacı Hasan’ı kendisine tecavüz etmek kasdıyla taciz ettiğinden şikayeti üzerine yapılan soruşturma sonunda Ümmü’nün iddiasını ispat edememesi ve ahalinin de Hasan lehine şahidlik yapması üzerine Ümmüasız şikayetlerde bulunmaması hususunda uyarılmıştır.”⁶⁷

“Dereli köyünden Zeynep, bağdaki kocasına yemek götürmekten gelirken Halil’in fı’l-i şeni’ kasdıyla üzerine yürümesi üzerine bağırınca kendisini dövdüğünden şikayetçi olmuştur. Ancak, Halil inkar edince Zeynep iddiasını ispat edememiştir. Bu defa mahkemede Halil’in suçu işlemediğine yemin etmesi ve ahalinin de lehinde şahadeti üzerine, Zeynep muarazadan men’ edilmiştir.”⁶⁸

“Şapçı köyünden Mehmed’in kızı ve cariyesi suya giderken bir çoban ve kölenin önlerini kesip kızı kaçırmak isterken cariyenin yaralandığından şikayeti üzerine yapılan soruşturma.”⁶⁹

63 Bu konu için Edremit’e ait taranan siciller şunlardır: 1214 (h. 1010-1016, m. 1601-1607), 1215 (h. 1016-1020, m. 1607-1610), 1216 (h. 1025-1027, m. 1616-1618), 1217 (h. 1032-1036, m. 1622-1626), 1218 (h. 1044-1054, m. 1634-1644), 1219 (h. 1049, m. 1639), 1220 (h. 1055, m. 1645), 1221 (h. 1146, m. 1733-kaşık-), 1222 (h. 1058-1083, m. 1648-1672), 1223 (h. 1048-1055, m. 1638-1645 ve 1224 (h. 1053, m. 1643).

64 EŞS, 1218, s. 85-1, (h.1111); EŞS, 1218, s. 168-4, (1062); EŞS, 1218, s. 171-3 (1062); EŞS, 1224, s. 5 b-1 (Evasıt.S.1107); EŞS, 1224, s. 5 b-1 (Evasıt.S.1107); EŞS, 1216, s. 35 a-4, (1025); EŞS, 1214-28.

65 EŞS, 1218, s. 131-2 (h.1059); EŞS, 1218, s. 141-2, (h. 21.Z.1059); EŞS, 1218, s. 160-1 (28.R.1061); EŞS, 1218, s. 259-1 (29.B.1111); EŞS, 1222, s. 13 b-3 (2. Ca.1065); EŞS, 1216, s. 62 a-1 ve 2. (1025); EŞS, 1216, s. 74 a-1. (1025), EŞS, 1214-27; EŞS, 1215-1-b-2; EŞS, 1215-6-b-2; EŞS, 1215-21-a-1; EŞS, 1215-73-a-3; EŞS, 1218, s. 153-3 (14.B.1060).

66 EŞS, 1217/7-b-3 (Evahir.C.1035).

67 EŞS, 1218, s. 150-3 (18.C.1060).

68 EŞS, 1222, s. 29 b-2 (28.Ra.1057).

69 EŞS, 1216, s. 38 a-2 ve 3 (1025).

“...köyünden’deHesna adlı bakire pınara suya gittiğinde İbrahim adlı kişinin bıkırını izale ettiğinden şikayetçi olmuştur.”⁷⁰

Hemen devamındaki belgede ise;

“Hesna hakkındaki davada zanlı İbrahim hakkında yapılan soruşturma sonucunda cemaatin aleyhinde şهادeti.”⁷¹

İncelediğimiz zaman diliminde konumuzla doğrudan ilgili görünen olay sayısı bu kadardır. Bu belgelerde de kadınların, kıyafetleri sebebiyle tahrikkar olduklarına dair açık bir kayıt bulunmamaktadır. Saldırı ve taciz suçlarının bir kısmı yerleşim yeri dışındaki تنها yerlerde işlenen adi suçlardır. Bir kısmının ise daha çok kırsal kesimde yaşanan evlenme amaçlı ‘kız kaçırma’ olayı olabilir. Edremit’te cinsel suçların sadece bunlardan ibaret olduğunu söylemek tabii ki doğru olmayabilir. Bunların dışında tacize uğrayan bazı kadınlar, çevre tarafından kötü anılmaktan korktukları için kendilerine yapılan saldırıları saklıyor olabilirler. Ancak bu tür konular, Subaşı’nın sıkı takibinde ve mahalle/köy halkının da otokontrolünde olduğu için sayıları muhtemelen çok fazla olmayabilir.

Diğer taraftan, tesettüre riayet edilmediği takdirde, kadınların tacize uğrayabileceklerini veya ahlak bozucu olaylara sebep olabileceğini gösteren örnek belgelere ise müteakip yıllarda başka yerlerde de rastlanmaktadır. Mesela, Lale devri olarak anılan dönemde “kadınların bedenlerinin çekiciliğini ortaya koyan kıyafetler giydiklerini, özellikle de mesire kıyafetlerinin iç giyimi gösterecek kadar inceldiğini” belirten Ahmet Refik, bunun sonucunda evlenmelerin azalıp boşanmaların arttığı tespitinde bulunmuştur⁷². Bunun üzerine devlet de, uygunsuz kıyafet giyen kadınların tacize uğramalarına kendilerinin sebep olduklarını belirterek uygun kıyafet giyilmesi hususunda Eyüp kadısına emr-i şerif göndermiştir.⁷³

Yine 1791 (h. 1206) tarihinde İstanbul, Eyüp, Galata ve Üsküdar kadılarıyla Yeniçeri Ağasına ve Terzibaşı’ya hitaben yazılan fermanla da konu hakkındaki hassasiyet sürdürülmüştür;

Kadın tائفesinin sokaklarda ve pazarlarda iştiha çekici tavırlarla dolaşmaları ötedenberi yasaktır. İnce tiftik dokuması denilen İngiliz şالisi çuha gayet ince olduğundan, o çuhadan ferace giyen kadınların ferace altındaki esvapları dışarıdan görünüyor. Kadınların İngiliz şالisinden ferace kesdirmeleri evvelce şiddetle men’ edilmişti. Kadınlar Engürü (Ankara) şalısından ferace kesdirmeye başladılar, fakat bu kumaş da ince ve kadınlar adeta sokağa feracesiz çıkmış gibi olduğundan o da yasak edilmişti. Bazı

70 EŞS,1214, s.52-3.

71 EŞS, 1214, s.53-1.

72 Ahmet Refik Altınay, *Lale Devri (1718-1730)*, İstanbul 2011, s. 51.

73 “...kendilerine taarruza bais ve badi olacağı...”, Eyüp ŞS, 143, s. 45-a-2, (1134).

hayasızların yine Engürü şalisinden ferace kesdirdiklerini işittik ve gördük. Yasağımızın dikkat ve şiddetle tatbikini ve terzilerin Engürü şalisinden ferace kesip dikmemelerini tekrar ediyorum. Bu yasağımızı dinlemeyen terzi tutulup aman verilmeyip dükkanının kapısına asılacaktır.⁷⁴

Konu ile ilgili Edremit örnekleri; günah ve yasak şuuruyla sürdürülen bir hayat tarzının kadınların kendilerine karşı işlenen cinsel suç oranlarını da azaltabileceği; tersine davranışların sergilendiği dönemlerde ise bu suçları artırabileceği ihtimali tesettürün önleyici bir tedbir olduğunu düşündürmektedir.

Ancak kadınlara karşı cinsel suçların işlenmesini önleyen tabii ki sadece tesettür değildir. Hem recm, sopa vurulması, sürgün vs gibi şer'i; para cezası ve teşhir etme gibi ağır örfi cezalar da elbetteki caydırıcı olmuşlardır. Bunun yanında halka yönelik dini nasihatlar, aile için eğitim, tasavvuf adabı ve çevre baskısı da şüphesiz etkili olmuştur.

5. SONUÇ

Gördüğümüz tüm kıyafetler, kumaşlar ve takılar, Edremit ve zengin köylerinde yaşayan kadınların dini ve örfi kanunların sınırlarına ve sınırlandırmalarına da riayet ederek kendi zevk ve zerafetleri ile bir giyim-kuşam kültürü oluşturabildiklerini göstermektedir. Onların, İstanbul kadınları kadar olamasalar da çok geride olmadıklarını söylemek yanlış olmaz. Kadınlar sosyal ve ekonomik statülerinin hakkını vermişler ve erkeklerin idari-siyasi alandaki egemenliğine karşın onlar “kadın” olarak bir giyim-kuşam medeniyeti ortaya koyabilmişlerdir.

17. yy'da kadınların ev giysileri geleneksel özelliklerini korumaya devam ederken Osmanlı devletinin gücüne denk olarak varlıklı hanımlar özellikle ev kıyafeti olarak süslü ve gösterişli giysileri yeğlemişlerdir. Kıyafet ve giyimde doğallık ön plandadır.

Sadece Edremit örneklerini verdiğimiz giyim-kuşam kültürü müteakip yıllarda, Osmanlı coğrafyasında -özellikle de İstanbul'da- dönemin Avrupası'nda 'Osmanlı modası' olarak kabul görecektedir kadar gelişmiştir.

Müslüman kadınların örtünme hususunda dini emirlere uydukları, bu konuda cezaya çarptırıldıklarını gösteren herhangi bir belgeye rastlanmamasından anlaşılabilir. Tesettür sayesinde kadınlar dışarıda rahatça ve güven içerisinde gezebilme özgürlüğü elde etmişlerdir. Bu aynı zamanda toplumsal ahlakın ve asayişin korunmasında da yardımcı olmuştur. Bu da İslam hukukundaki *sedd-i zerâi*⁷⁵ prensibine olarak kötülüklerin önünün kesilmesinde olumlu katkı sağlamıştır. Nitekim kadınlar bu emre aykırı hareket ettiklerinde -Lale devri gibi bazı dönemlerde- tacize uğramışlar, bunun sonucunda da devlet emirler yayınlamak zorunda kalmıştır.

74 Reşat Ekrem Koçu, *Tarihîmizde Garip Vak'alar*, (Eski İstanbul'da Kadın bölümü). İstanbul 1958, s. 63-73.

75 Bkz. İ. Kafi Dönmez, “Sedd-i zerâi”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, 277-282.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, Ahmet; *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tablilleri*, İstanbul1990.
.....; *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul 1995.
- Altınay, Ahmet Refik; *Lale Devri (1718-1730)*, İstanbul 2011.
- Apaydın, H. Yunus; “Tesettür”, *DİA*, İstanbul 2011, XI, ss. 538-543.
- Davis, Fanny; *Osmanlı Hanımı* (Çeviren: Bahar Tırnakçı), İstanbul 2006.
- Dönmez, İ. Kafi; “Sedd-i zerâi”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, ss. 277-282.
- Edremit Şer’iyye Sicilleri; No: 1214, 1215, 1216, 1217, 1218, 1219, 1220, 1221, 1222, 1223 ve 1224.
- Eyüp Şer’iyye Sicili; No: 143.
- Gülensoy, Baybars, *Türkiye Giyim-Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Konya, 2003.
- Gürtuna, Sevgi, “Klasik Dönemde Osmanlı Kadınının Giyim Tarzı”, *Türkler*, XI, ss. 909-920, Ankara 2002.
- Kafadar, Cemal, “Tanzimattan Önce Selçuk ve Osmanlı Toplumunda Kadınlar”, *Çağlar Boyu Anadolu’da Kadın*, İstanbul 1993.
- Koçu, Reşat Ekrem, *Türk Giyim-Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Ankara, 1967.
.....; *Tarihimizde Garip Vak’alar* (Eski İstanbul’da Kadın bölümü). İstanbul, 1958.
- Kuşoğlu, Mehmet Zeki, *Resimli Ansiklopedik Türk Kuyumculuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1994.
- Kütükoğlu, Mübahat; *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul 1983.
- Mutaf, Abdülmecit; 17. Yy’da Balıkesir’de Kadınlar, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2002.
- Naskali, Emine Gürsoy (Ed.), *Ayakkabı Kitabı*, İstanbul, 2003.
- Özer, İlbeyi; “Osmanlıdan Cumhuriyete Sosyal Yaşam”, *Türkler*, Ankara 2002, XIV, ss. 153-161.
- Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-II-III, İstanbul 1983.
- Reyhanlı, T., *İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yy’da İstanbul’da Hayat (1582-1599)*, Ankara 1983.
- Sevin, Nureddin, *On Üç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış*, İstanbul 1973.
- Su, M. Kamil, *XVII ve XVIII inci Yüzyıllarda Balıkesir Şehir Hayatı*, İstanbul 1937.
- Şemseddin Sami; *Kamus-ı Türki*, Dersaadet, 1317.

Tevenot, Jean, *Relationd'un Voyagefair an Levant*, Paris 1665.

Tezcan, H., "Ferace", *İslam Ansiklopedisi XII*, İstanbul 1995.

Yazır, M. Hamdi; *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul.

Yıldırım, Suat; *Kur'an-ı Hakim ve Açıklamalı Meali*, İstanbul 1998.

Zuhayli, Vehbe; *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi*, İstanbul 1990.